

Zayıf Râvîler:

Duafâ Literatürü ve Zayıf Rivayetler,

Mustafa Macit Karagözoğlu,

İstanbul: İFAV Yayınları 2014, 304 sayfa.

Ricâl ilmi kaynakları arasında yer alan duafâ literatürü, râvî ve rivayetin her ikisini ihtiva edecek şekilde hadis tenkidine ışık tutması sebebiyle, muhtevası, takip ettiği yöntem, yaklaşım tarzı kısacası bütün yönleriyle bilinmesi gereken bir literatürdür. Duafâ literatürünün bilinmesini gerekli kılan durumları iki noktada toplamak mümkündür. Bunlardan biri, söz konusu literatürde yer alan bütün râvîlerin zayıf olduğu algısı diğeri ise duafâ eserlerinde isimleri geçen râvîlerin bir kısmının rivayetlerine, tanınmış hadis kaynaklarında yer verilmiş olması neticesinde rivayet kaynaklarına duyulan güven noktasında bir önyargının meydana gelmesidir. Son mesele ele alınırken rivayetü'l-hadis kitaplarının konu, amaç, muhteva ve tasnif metodu gibi özelliklerinin dikkate alınması kadar râvî hakkında verilmiş hükmün onun tüm rivayetlerini kapsayıp kapsamadığı da incelenmelidir.

Mustafa Macit Karagözoğlu'nun doktora tezinin bir ürünü olan bu kitap da aslında yukarıda bahsi geçen iki temel problemden hareketle kaleme alınmış ve duafâ literatürü ve Darekutnî'nin *Sünen*'i bağlamında bu literatürün rivayetü'l-hadis kitaplarıyla ilişkisi tahlil edilerek meseleye çözüm bulmak amaçlanmıştır. Titiz ve uzun bir mesainin ürünü olduğu anlaşılan kitap, duafâ literatürüne dair yerleşik algının değişmesine ve hadis rivayet kitaplarıyla ilgili ön yargıların ortadan kalkmasına katkı sağlayacak önemli bir çalışmadır.

Eser, giriş, iki bölüm, sonuç, ek, bibliyografya ve karma dizinden müteşekkildir. Giriş kısmında konunun sınırlarını çizen Karagözoğlu, öncelikle duafâ eserlerinin ait olduğu en geniş edebî çerçeveye, ricâl edebiyatına değinerek ricâl tenkitçiliğinin ilk üç asırdaki gelişiminden kısaca bahsetmiş akabinde duafâ eserlerinin ricâl edebiyatındaki konumu ve bu edebiyatın -cerh- tadil literatürü- gibi diğer alt dallarıyla olan ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu ilişkinin en bariz ortaya çıktığı alanın cerh tadil literatürü olduğu görülmektedir. Zira duafâ eserleri cerh-tadil kaynakları arasında yer almaktadır. Böylece, cerh- tadil kaynakları zayıf ve sikâ râvîleri birlikte ihtiva eden eserler,

yalnızca sikâ râvileri kapsayan eserler ve yalnızca zayıf râvileri ihtiva edenler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Yazar ilk iki gruptaki eserlerin öne çıkan özellikleri hakkında bilgi vererek bu eserlerin duafâ literatürüyle irtibatına temas etmiş daha sonra kitabın temel konusunu teşkil eden duafâ eserlerine geçerek tarih boyunca yazılmış olan bu eserlerin kronolojik bir listesini vermiştir.

Karagözoğlu, kitabın birinci bölümünde duafâ literatürünün tarihî seyri hakkında geniş bilgi vermektedir. Ona göre duafâ literatürünün mahiyetini tarihî süreçteki dönüşümleriyle görmek için öncelikle söz konusu literatüre katkı sağlayan şahsiyetleri ve eserleri incelemek gerekir. Bu düşünceyle hareket eden ve duafâ edebiyatını birbiriyle ilişkisiz kişilerin ayrı ayrı telif eserlerin mecmûu olmaktan ziyade ortak bilgi ve faaliyetlere sahip muhaddislerin etkileşimleri sonucu ortaya çıkmış, dönemlere göre kendi içinde büyük ölçüde benzeşen bir literatür olarak gören yazar, duafâ eserlerini kendi içinde ve sonraki eserler içindeki iç gelişimi incelemek amacıyla, yazıldıkları dönem ve muhtevaları açısından kısımlara ayırmaktadır. Karagözoğlu, her bir dönemde öncelikle eserin müellifinin biyografisini sunmakta akabinde eserin dikkat çeken özelliklerini sıralamakta ve daha sonra bu dönemde bulunan eserlerin ortak özelliklerinden bahsetmektedir.

Duafâ literatürünün doğuş dönemi olan ilk dönemde, Buhârî'nin (256/870) *Kitâbü'd-Duafâi's-sağîr*'i, Cüzcânî'nin (259/873) *Ahvâlû'r-ricâl*'i, Ebû Zür'a'nın (264/878) *Duafâ'sı*, Nesâî'nin (303/915) *Kitâbü'd-Duafâ ve'l-metrûkîn*'i yer almaktadır. İkinci dönem Ukaylî'nin (322/934) *Kitâbü'd-Duafâ'sı*, İbn Hibban'ın (354/965) *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'i, İbn Adî'nin (365/976) *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*'i bulunduğu duafa literatürünün gelişim dönemidir. Üçüncü dönem İbn Şâhîn'nin (385/996) *Târihu ismâi'd-duafâ ve'l-kezzâbîn*'inin, Dârekutnî'nin (385/995) *Kitâbü'd-Duafâ ve'l-metrûkîn*'inin, Hâkim en-Neysâbûrî'nin (405/1014) *Duafâ'sının*, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (430/1038) *Kitâbü'd-Duafâ'sının* yer aldığı ara dönem çalışmalarıdır. Ansiklopedik dönem denilen son merhaleyi ise üç eser temsil etmektedir. Bu eserler, İbnü'l-Cevzî'nin (597/1201) *Kitâbü'd-Duafâ ve'l-metrûkîn*'i, Zehebî'nin (748/1348) *Mîzânü'l-i'tidal fi-nakdi'r-ricâl*'i ve İbn Hacer'in (852/1449) *Lisânü'l-Mîzân*'ıdır.

Karagözoğlu, yukarıda zikredilen dönemlere ait eserleri mukaddimenin var olup olmaması, alfabetik tertip, hacim, râvî sayısındaki artış, önceki münek-kitlere atıfta bulunma gibi açılardan mukayese etmiş ve râvî sayısı, önceki münek-kitlere atıfta bulunma gibi bazı hususlar hakkında önemli tespitlerde bulunmuştur. Burada dikkat çeken ve bazı soru işaretlerine sebep olan hususlardan biri önceki dönemlere ait duafâ eserlerinde az sayıda râvî ele alınırken, son dönem eserlerinde bu noktada ciddi oranda bir artışın yaşanmasıdır. Yazar da bu duruma parmak basmış ve duafâ eserlerindeki râvî sayısının artmasına yol açan bazı sebepleri, müteahhirün devrinde İslam tarihi ve hadis ricâlî sahasında kapsamlı eserlerin yazılması, bilhassa Zehebî ve İbn Hacer'in çok sayıda

kaynaktan istifade etme imkânına sahip olması, önceki duafâ kitaplarının yazıldığı dönemden sonra yaşamış zayıf râvîlerin mevcudiyeti ve ehliyetsiz râvîlerin sayısında görülen artış gibi nedenlerden kaynaklandığını dile getirerek çözüm getirmeye çalışmıştır.

Bu bölümün son kısmında yazar, Duafâ literatürünün İbn Hacer'den sonra azalarak tedricen kaybolduğuna işaret etmiş ve bu durumu, söz konusu sahada daha önceki külliyyatın yeterli bir birikim teşkil etmesi ve ilgili dönemdeki hadis faaliyetlerinin tüm zayıf râvîlerle ilgilenmek yerine âlimler için öncelikli hadis kitaplarında rivayetleri bulunan şahıslara yönelimiyle irtibatlandırmıştır.

İkinci bölümde, Dârekutnî'nin *Sünen*'inden hareketle zayıf râvîlerin rivayetü'l-hadis kitaplarında hangi yoğunlukta yer aldığı ve rivayetlerinin ne şekilde kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yazarın bu çalışmada Dârekutnî'ye yoğunlaşmanın temel sebebi ise Dârekutnî'nin gerek duafâ türünde eser telif etmesi gerek de fikhî rivayetler içeren sünen türünde eser yazan nâdir muhaddislerden biri olması ve *Sünen*'inin diğer müelliflere ait sünenlere oranla daha fazla zayıf râvî ihtiva etmesidir.

Karagözoğlu, *Sünen*'in tertibi, konusu ve telif amacı, içerdiği hadislerin kaynağı ve sıhhat durumu ve de metodu hakkında tafsilatlı bilgi verdikten sonra *Sünen*'deki zayıf râvîlerin yerini inceleyebilmek için hem *Duafâ*'da hem de *Sünen*'de râvî olarak adı geçen şahısları belirlemeye çalışmış ve neticede *Duafâ*'da bulunan 627 râviden 251'inin hadislerine *Sünen*'de yer verdiği sonucuna ulaşmıştır. Bir sonraki adımda ise bu 251 râvî hakkında Dârekutnî'nin *Sünen*'de her hangi bir değerlendirme yapıp yapmadığı incelenmiş ve bunun neticesinde de 118'inin çeşitli cerh lafızlarıyla cerh edildiği, buna karşılık 133'ü hakkında musannifin her hangi bir açıklama yapmadığı tespit edilmiştir. Yazarın bu tesbitine göre, *Duafâ*'da ve *Sünen*'de ortak olarak geçen kişilerin yarısından fazlası hakkında *Sünen*'de değerlendirme yapılmamıştır ve bu râvîlerin kâhir ekseriyeti zayıf ve metrûk râvîlerdir. Ancak yazar burada Dârekutnî'nin güvenilir bulmasına rağmen *Duafâ*'sına aldığı ve *Sünen*'inde de hakkında değerlendirme yapmadığı râvîlerin olduğunu da dikkat çekmektedir.

Şunu belirtmek gerekir ki Dârekutnî'nin hem *Duafâ*'da hem de *Sünen*'de ortak olarak geçen kişiler hakkında *Sünen*'de bir değerlendirme yapmaması, onun ilmî kişiliğini zedeleyen değil aksine ilmî derinliğini ortaya koyan bir tutumdur. Nitekim yazar bir sonraki adımda Dârekutnî'nin *Sünen*'inde zayıf hadislerin işlevlerini ele alarak *Sünen*'deki zayıf hadis rivayetinin genellikle sahih hadise muhalefet eden tariklerin gösterilmesi amacına matuf olduğunu ileri sürmüş ve böylece onun zayıf hadisleri yer vermesinin ilmi emanetin bir gereği olduğu düşüncesinden kaynaklandığına işaret etmiş olmaktadır. Yani Dârekutnî ihmal yerine i' mali tercih etmiştir.

Dârekutnî'nin *Sünen*'indeki zayıf rivayetlerin işlevleri arasında, zayıf râvînin sağlam naklettiği hadislerin kullanımı, zayıf rivayetlerin mütabi ve şahid olarak kullanılması ve yine bu hadislerin makrûnen ve tahvilli olarak ele alınması yer almaktadır.

Karagözoğlu, Dârekutnî'nin *Sünen*'indeki zayıf rivayetlerin her bir işlevi hakkında ayrıntılı bilgi vermek suretiyle ikinci bölümü kapatmış ve sonuç bölümüne geçmiştir. Bu kısımda araştırma boyunca ulaştığı kanaatlerin bir değerlendirilmesini yapmış ve ilmî sahada ihtiyaç duyulan bazı konu tekliflerinde bulunmuştur.

Ek kısmında Dârekutnî'nin hem *Duafâ*'sında hem de *Sünen*'inde bulunan râvîlerin, *Sünen*'de geçtiği hadis numaralarını ve haklarında yapılan değerlendirmeleri de ihtiva eden bir listesini vermiştir.

Duafâ literatürü ve Dârekutnî ile ilgili ya da râvî-rivayet ilişkisi üzerinde başka çalışmalar yapacak araştırmacılar için okunması gereken önemli bir eserdir.

Zühal KARAKAYA

Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, DÜZCE